

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

УДК 94(477) «17»
LCC DK 508.782

О. М. Посулько

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Перший предводитель Катеринославського дворянства К. Лалош: сюжети до біографії крізь призму судового процесу*

Розглянуто судові справи родини першого (1784–1787 рр.) предводителя катеринославського дворянства Костянтина Лалоша. Дослідження виконано у руслі соціальної історії. Головну увагу зосереджено на документах судового розгляду 1792 року у Катеринославському совісному суді. Спір вівся за спадок померлої дружини Лалоша – Марфи. Дві сторони конфлікту – її син від першого шлюбу Олександр Остроградський і від другого – Микола Лалош. Інтереси останнього, неповнолітнього, представляв батько.

Матеріали висвітлюють сюжети соціальної, повсякденної історії регіону, дають характеристику історико-правових традицій Лівобережної та Південної України останньої чверті XVIII ст. Зокрема, демонструють дію вексельного, спадкового, шлюбно-сімейного права. Згадуються члени відомих родів Гетьманщини, з якими була пов'язана дружина Лалоша Марфа: Остроградські, Піковці, Лизогуби. У справі знаходяться унікальні документи: копії приватних листів, реєстри родинних витрат і покупок.

Судові справи родини ілюструють процес інкорпорації дворянства Лівобережної, Південної України до соціуму Російської імперії. Це відбувалося не лише через службу, пільги від держави, але і через задоволення майнових інтересів, уніфікацію правових інститутів. Стаття суттєво доповнює дані про першого предводителя катеринославського дворянства та його нащадків.

Ключові слова: материзна; віно; заповіт; Катеринославський совісний суд; звичаєве право.

Посулько О. Н. Первый предводитель екатеринославского дворянства К. Лалош: сюжеты к биографии сквозь призму судебного процесса.

Рассмотрены судебные дела семьи первого (1784–1787 гг.) предводителя екатеринославского дворянства Константина Лалоша. Исследование выполнено в русле социальной истории. Основное внимание сконцентрировано на документах судебного разбирательства 1792 года в Екатеринославском совестном суде. Спор велся за наследство умершей жены Лалоша – Марфы. Две стороны конфликта – ее сын от первого брака Александр Остроградский и от второго – Николай Лалош. Интересы последнего, несовершеннолетнего, представлял отец.

Материалы освещают сюжеты социальной, повседневной истории региона, дают характеристику историко-правовых традиций Левобережной и Южной Украины последней четверти XVIII в. В частности, демонстрируют действие вексельного, наследственного, брачно-семейного права. Упоминаются члены известных фамилий Гетманщины, с которыми была связана жена Лалоша Марфа: Остроградские, Пиковцы, Лизогубы. В деле находятся уникальные документы: копии частных писем, реестры семейных трат и покупок.

Судебные дела семьи иллюстрируют процесс инкорпорации дворянства Левобережной, Южной Украины в социум Российской империи. Это происходило не только посредством службы, льгот от государства, но и через

* Статтю підготовлено відповідно до завдань держбюджетної теми 0116U003311 «Соціокультурні процеси в Наддніпрянській Україні: питання теорії та методології історії»

удовлетворение имущественных интересов, унификацию правовых институтов. Статья существенно дополняет данные о первом предводителе екатеринославского дворянства и его потомках.

Ключевые слова: материзна; вено; заветование; Екатеринославский совестный суд; обычное право.

Posun'ko O. M. The first leader of the Katerynoslav nobility K. Lalosh: plots to a biography through the prism of the trial.

The article is devoted to the court cases of the family of the first (1784–1787) leader of the Katerynoslav nobility Kostyantyn Lalosh. In current researches there is only brief information about his military career and mention of his presence in the regional administration in the 1780s (N. Surieva, L. Tsiganenko). The research is carried out in the context of social history. Such methods as prosopography, biography were applied. The main focus is on the documents of the trial at the Ekaterinoslav chancery court in 1792. The dispute was around the inheritance of Lalosh's deceased wife, Marfa. Two sides of the conflict were her son from the first marriage, Alexander Ostrogradsky, and from the second marriage – Nikolai Lalosh. The interests of the latter were represented by his father.

The materials illustrate the plots of social, everyday history of the region, give a description of the historical and legal traditions of the Left Bank and Southern Ukraine in the last quarter of the XVIII century. In particular, they demonstrate the effect of debt securities legislation, inheritance legislation, marriage and family legislation. Mention is made about the members of the well-known families of the Hetmanate the Lalosh's wife Marfa was connected to: the Ostrogradsky, the Pikovtsy, the Lizozuby. The case includes the unique documents: the copies of private letters, registers of family expenses and purchases. In addition to this, other cases from other judicial institutions such as the Yekaterinoslav Viceroy's Board, where K. Lalosh tried to solve the problem of debt, property, inheritance were involved.

Documents appeal to Russian imperial legislation, the norms of the III Lithuanian Statute, which continued to exist on the territory of the former Hetmanate. K. Lalosh appealed in his lawsuits to the so-called «Little Russian law», and being of Serbian origin, Russian military personnel. The following legal concepts are mentioned as «maternal» (mother's inheritance), «vino» (daughter's dowry from family property), etc. All this attests to the developed and complex institute of inheritance on the territory of the Left Bank Ukraine, where Lalosh's wife came from.

Family lawsuits illustrate the process of incorporation of the nobility of the Left Bank, Southern Ukraine into the society of the Russian Empire. This happened not only through the service, privileges from the state, but also through satisfaction of property interests, unification of legal institutions. The article substantially complements the data on the first leader of the Katerynoslav nobility and his descendants.

Keywords: Testament; Inheritance; Katerynoslav Chancery Court; Customary Law; Dowry.

Постановка проблеми. У вивченні історії Південної України другої половини XVIII ст. існує чимало проблем, але однією з найактуальніших є потреба її «залюднення», тобто персоніфікації і введення до наукового обігу нових прізвищ, біографічних даних і фактів. Не завжди джерела дають можливість відтворити життєвий шлях тієї чи іншої персоналії хоча б у загальному вигляді. Тоді є сенс у опрацюванні фактів хоча б певного проміжку. Не можна знімати з рахунку і окремих сюжетів. Чим більша кількість «зібраних» фрагментів, тим більш «наповнена» і різнобарвна історія краю.

Особа першого дворянського предводителя Катеринославської губернії Костянтина Миколайовича Лалоша зацікавила з декількох причин. По-перше, він був вихідцем із сербських переселенців «новосербської і слов'яносербської» хвилі, а це свого часу була тема наукового дослідження автора статті. По-друге, у світлі нових наукових зацікавлень, нами опрацьовано декілька судових справ за участю К. Лалоша, одна з яких (зі збірки Катеринославського совісного суду) представляє винятковий інтерес, оскільки дає певну інформацію до історії його родини. Тож ми вирішили зібрати воєдино наявну у нашому розпорядженні інформацію і спробувати «додати фарб» до портрета однієї з перших у свій час представницьких осіб Катеринославщини.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. У даному випадку неможливо вести мову про суттєві наукові напрацювання у вивченні вказаної історичної постаті. Звичайно, намагаючись з'ясувати інформацію про першого предводителя катеринославського дворянства, є потреба звернення до загальних праць з історії регіону зазначеної доби. Оскільки матеріал зібрано із судових справ, то необхідним є залучення історико-правової літератури, яка дає уявлення про систему судочинства вказаної доби, особливості спадкових традицій та новацій Російської імперії останньої чверті XVIII ст. (Ефремова, 2008; Посун'ко, 2005, 2013; Уортман, 2004; Шандра, 2011; Шевчук, 2010). Важливі також роботи з історії, генеалогії дворянства Лівобережної та Південної України (Каюк, 2002; Кривошея & ін., 2009). Так, вивчаючи дворянські самоврядні структури на території Південної України, дослідники часто згадують Лалоша як першого губернського дворянського предводителя, на жаль, нічого більше не вказуючи про нього (Сурева, 1999, с. 82; Циганенко, 2011). Проте це все є фоновою літературою. Безпосередні розвідки про К. Лалоша нині здійснені лише краєзнавцем М. Чабаном у зв'язку з історією села Татарбранка на Дніпропетровщині (Чабан, 2013).

Виклад основного матеріалу. Костянтин Миколайович Лалош (1733–?) – походив, як ми зазна-

чили вище, із сербських переселенців, які на початку 50-х рр. XVIII ст. прибули в Україну і увійшли до складу Новосербського корпусу і військових частин Слов'яносербії. Як зрозуміло з дати народження, Лалош прибув у молодому віці. В опрацьованих автором джерелах за 50-ті роки інформація про нього відсутня. Достовірні відомості належать до часів російсько-турецької війни 1768–1774 рр. (у якій він брав участь) і дещо пізнішого часу.

Зокрема К. Лалоша у чині капітана згадує у своїх спогадах фельдмаршал О. О. Прозоровський, який був одним із керівників не надто вдалий військової операції біля Хотина у 1769 р. (Записки... Прозоровского, 2003). Там перебували сербські гусарські полки – Чорний і Жовтий під командуванням майора Л. Серезлія і підполковника І. Хорвата. З коротких згадувань О. Прозоровського зрозуміло, що саме Лалош займався розвідкою, про що свідчать постійні посилення фельдмаршала стосовно отримання якоїсь інформації (Записки... Прозоровского, 2003, с. 85, 302, 306–308, 310, 311).

На початку 1770-х рр. К. Лалош вже в інших військових частинах – Харківському гусарському, Ахтирському, Бахмутському полках, які були також задіяні в операціях російсько-турецької війни. В цей час Костянтин Миколайович – секунд-майор (літо 1771 р.), майор кавалерії (осінь 1771 р.); прем'єр-майор (1773); підполковник у Єлисаветградській фортеці (1775) (Газета «СПб ведомости», 1761–1775).

У чині бригадира з 1784 р. по 1787 р. був предводителем Катеринославського дворянства. У цьому статусі Костянтин Миколайович згадувався в «Адресах-календарях» 1785–1787 рр. Як відомо, в часи Катерини II у вказаних виданнях публікувалися прізвища людей, які посідали штатні посади в імперії (Степанов, 2003, с. 346).

Саме в якості губерньського предводителя дворянства Лалош зустрічав у подорожі півднем імперії імператрицю Катерину II і якраз на зворотному шляху 8 червня разом з іншими був «произведен в генерал-майоры с увольнением от всех дел и пенсией 600 рублей на год» (Журнал путешествия..., 1853). Даний сюжет найбільш відомий широкому загалу дослідників історії Південної України. Які ж інші факти його життя?

У 1780 р. у віці 47 років він одружився на вдові Андрія Федоровича Остроградського – Марфі Іванівні, уродженій Піковець (Кривошея & ін., 2009, с. 273). У попередньому шлюбі з Остроградським жінка мала трьох дочок і сина Олександра.

Дещо зупинимось на окремих фактах сімейної історії Марфи Іванівни, оскільки крізь її призму побачимо особливе середовище заможних верств Гетьманщини, яке у другій половині XVIII ст. активно інкорпорується до імперського соціуму.

Сама Марфа Іванівна – донька писаря Генерального суду Івана Піковця. У відомостях Генерального слідства про маєтності 1729–1731 рр. Піковцю належали деякі землі Лукомської сотні Миргородського полку і, імовірно з 20-х рр. – с. Іванівка, яке з 1747 р. – офіційно і остаточно у його володінні (Костенко, 2014, с. 65, 82). Це село опиниться потім у власності його дочки і в родинній історії другої половини XVIII ст. буде фігурувати неодноразово.

У шлюбі Марфа Іванівна пов'язала свою долю з надзвичайно потужним і впливовим родом Остроградських (Бойко, 1999). Діти від цього шлюбу одружилися з представниками не менш відомих на території колишньої Гетьманщини родів. У заміжжі її дочки – Ганна Лосєва, Параскева Тарновська, Олена Слюз. Саме Параскева Андріївна (у другому шлюбі Почека) стала першою з роду Тарновських власницею відомого маєтку «Качанівка». У свою чергу, її син, а отже – онук Марфи Іванівни, Григорій Степанович Тарновський підняв Качанівку на новий рівень існування, коли помістя стало не лише родинним гніздом, але й осередком культурного життя Лівобережної України (Кривошея & ін., 2009, с. 273).

Остроградські мали досить великі земельні володіння у регіоні, зокрема спадкові володіння у селі Мануйлівці Градизького повіту. Очевидно, що саме Мануйлівку (чи її частину) Андрій Федорович Остроградський отримав як спадок для своєї сім'ї (це село ще також згадаємо). За даними дослідників, у 1774 р. Марфа Піковець поступила своїм селом Іванівкою з хутором чоловікові (Кривошея & ін., 2009, с. 273). Проте, як свідчать використані нами документи, після його смерті обидва села перебували у її власності.

У 1780 р., будучи вдовою, Марфа Іванівна вийшла заміж за К. Лалоша і у 1781 р. народила сина Миколу.

Доречно згадати ще один сімейний сюжет. Не лише Марфа, але і її мати Олена Андріївна (вдова І. Піковця, дочка миргородського полковника Лизогуба) другий шлюб узяла з вихідцем із Балкан. По смерті першого чоловіка вона вийшла заміж за племінника відомого Славуя Требинського – Данила Петровича Требинського, у шлюбі з яким народила у 1756 р. сина Максима. Саме зі своїм братом по матері пізніше за спадок і буде судитися Марфа Іванівна (Кривошея & ін., 2009, с. 9).

Цікавий факт – «місцеві перекази» свідчать, що на весіллі Данила Требинського і Олени Піковець серби ледь не побилися з козаками (Щербань, б. д.).

Отже, трохи уявляючи всі родинні розгалуження Марфи Іванівни Піковець, повертаємося до її шлюбу з К. Лалошем. Він виявився недовгим, оскільки 1788 р. Марфа Іванівна померла. Як часто буває у таких випадках, виник конфлікт через

спадок. Про його суть свідчать документи однієї зі справ Катеринославського совісного суду.

За заповітом Марфа Іванівна нібито передала все своє майно у спадок старшому синові Олександрові Остроградському 1774 р. н. (тобто на момент смерті матері йому було 12 років). Відповідно, К. М. Лалош на правах батька і опікуна малолітнього Миколи Лалоша розпочав судовий процес по захисту майнових прав сина. Спочатку Лалош звертався за місцем перебування нерухомості покійної дружини до Полтавського, Градизького повітових судів, про що згадується у документах Катеринославського совісного суду (По прошенню помещика..., арк. 3). Але там йому не вдалося вирішити проблему і тоді він звернувся до совісного, сподіваючись зрушити справу з місця. Як відомо, згідно з 26 розділом «Учреждения для управления губерний Всероссийской империи» 1775 р. дана установа виконувала функцію примирення у цивільних справах, особливо якщо вони стосувалися родичів (Козирев, 1999, с. 76–78). Тож для Костянтина Миколайовича це була остання надія, оскільки справа тяглася з 1789 р. і «законного удовольствия не учинено» (По прошенню помещика..., арк. 3).

У своєму зверненні до суду він виклав суть справи зі своєї точки зору і навіть поставив під сумнів сам заповіт. Ситуацію описував так. Дружина володіла двома селами: одне Іванівка «родовое по отцу» в Хорольському повіті, а друге – Мануйлівка Градизького повіту – «пожалуване» (По прошенню помещика..., арк. 1). В обох селах чудові панські будинки, винокурні, млини, «скотские заводы». Ще у 1782 р. Мануйлівку мали відібрати в казну і Лалош особисто їздив до Петербурга клопотати аби село закріпити у вічне володіння дружини (По прошенню помещика..., арк. 1 зв.). На це витрачено цілий рік часу і 8 652 рублі власних його грошей (По прошенню помещика..., арк. 2). І от коли після смерті дружини він дізнався, що згідно із заповітом вся її власність переходить сину від першого шлюбу – Олександрові Остроградському, а їх спільному, Миколі, – нічого, то засумнівався у можливості саме такої волі дружини. Адже у заповіті також фіксувалося, що навіть у випадку смерті Олександра – все майно має перейти Остроградським, а наявні гроші *слід роздати бідним*, а Миколці знов нічого (По прошенню помещика..., арк. 2). При цьому, нагадував Лалош, є ще три дочки від першого шлюбу, які видані заміж «надлежащим образом и со избытком от нее (дружини) вывченены». Побіжно зазначаючи, що дочки в майнових правах не ображені, та все ж і вони не згадувалися у заповіті, а син Микола, якому на момент смерті матері виповнилося 7 років – «будто его никогда и не было».

Все це наштовхнуло Лалоша на думку, що дружина була не при здоровому глузді, складаючи заповіт. Адже свого часу у 1786 р. вона просила чоловіка за 20 тисяч купити сину Миколі село, яке Лалош і знайшов, дав завдаток зі своїх коштів, але дружина померла і нічого йому не компенсувалося (По прошенню помещика..., арк. 2 зв.). Просив суд повернути його витрати, а також поділити Олександра і Миколу порівну материнським майном. Для цього вважав слід призначити опікунів над майном і все описати, бо поки йде судова тяганина, Олександр ним користується і не дбає про збереження. Сам позов до суду датувався травнем 1791 р. (По прошенню помещика..., арк. 3 зв.).

У якості доказів К. Лалош до позову додав реєстр своїх витрат на особисті потреби дружини, векселя, також копії декількох її листів до нього, у яких йшла мова про її любов до сина Миколки, про необхідність придбати для нього село.

Зазначений реєстр подає чимало цікавих фактів. Усі вказані витрати можна поділити на певні групи. Одна група – справи, пов'язані із земельними спорами і необхідністю закріплення володінь. До таких належать витрати для залагодження поземельних конфліктів. Згадується тяжба Марфи Іванівни з братом по матері М. Д. Требинським (її повірений у справі отримав від Лалоша 50 рублів для «хождения по Сенату»). Капітан Остроградський залагоджував справу з голтвянськими козаками за 450 рублів (По прошенню помещика..., арк. 5 зв.).

Але найбільше коштів витрачено на перебування самого Лалоша у Петербурзі якраз для вирішення питання про остаточне закріплення земель у власність (всього на суму більше ніж 6000 рублів). Лише «на прием нужных по делу гостей» у Петербурзі Костянтин Миколайович витратив 2 824 рублі (По прошенню помещика..., арк. 5).

Друга група – витрати на господарство дружини: оплата податків, придбання будівельних матеріалів, найм людей для різних робіт, купівля худоби (наприклад, у свого зятя Тарновського Марфа Іванівна за кошти чоловіка придбала двох жеребців за 700 рублів) (По прошенню помещика..., арк. 5 зв., 6).

Третя група – витрати на особисті потреби дружини: купівля коштовностей та різноманітних особистих речей, дорогого посуду; позичка у Лалоша 2 000 рублів для приданого дочці Олені, і у заміжжі Слюз.

Із переліку особистих витрат і витрат на облаштування будинку можна зрозуміти, що Марфа Остроградська була досить заможною особою. Серед іншого згадуються її поїздки на ярмарки: Троїцький до Харкова, Воздвиженський до Полтави, також у Ромни. Є дві вказівки про купівлю товарів у лавці харківського купця Карпова на загальну

суму 898 рублів у 1780–1781 рр. (По прошенію помещика..., арк. 5 зв.). Карпови – відома купецька родина. Сім'я Дорофія Карпова приїхала до Харкова, за одними даними, з Кременчука, за іншими – з Єлисаветграда. На початку XIX ст. брати Карпови – Костянтин, Артем, Федот – стають одними з найбагатших купців у регіоні (Плахтій, б. д.). Тож, «постійними клієнтами», яким давали крам у борг, безумовно, були заможні покупці.

Дослідники дворянського побуту вказаної доби зазначають, що в українські регіони все більше проникали нові ознаки заможності і приналежності до дворянської корпорації. Серед таких – використання дорогих тканин, коштовностей, дорогий посуд (Буряк, 2003, с. 199). У реєстрі Костянтина Миколайовича немає детального опису, та все ж згадуються переробка діамантових коштовностей дружини у петербурзького «бриліантика Лубєра», купівля німецького порцелянового сервізу. Дуже детально перераховує Лалош срібний посуд, який нібито дружина на час його відсутності взяла з його дому: таці, кавник, молочник, дві дюжини виделок і ложок, ополоники. Примітно, що все взагалі обраховувалося у ваговому еквіваленті – 12 фунтів на суму 240 рублів (По прошенію помещика..., арк. 6 зв.).

Особливий інтерес становлять копії декількох листів дружини до Лалоша. В них також часто йдеться про господарчі плани, зокрема справді говориться про бажання купити для сина Миколи село. Спочатку для цього Марфа Іванівна планувала продати свою Іванівку, але потім вирішила закласти її в банк. Але вже двічі до неї приїздив повірений від графа О. Безбородька з бажанням придбати Іванівку і вона не знала, як тепер йому відмовити, адже він був ще потрібен для її сина Олександра (По прошенію помещика..., арк. 17). Тому просила Лалоша дати пораду – чи відмовити, чи частину продати, мовляв, без чоловіка нічого не буде вирішувати. Лалош наголошував, що дав навіть завдаток за село для сина, та так і залишився тепер ні з чим (По прошенію помещика..., арк. 3).

Окремі вказівки досить примітні з точки зору характеристики родинного життя. Незважаючи на звертання «душечко», «сердечко», «вам вечно всеусерднейшая слуга», згадку про «миленького сыночка Николашечку» все ж відчувається, швидше, діловий характер цих стосунків. Син, до речі, перебував з батьком (а на момент написання листа, у якому він згадується, хлопчику всього 5 років) (По прошенію помещика..., арк. 17 зв.). Лише після детального опису всіх справ у кінці мати просить поцілувати Миколку за неї, зазначає, що не посилає гостинця, бо скоро приїде, лише нехай чоловік дасть знати де їх шукати.

Отже, зібравши такі письмові докази, К. М. Лалош звернувся до совісного суду з бажанням по-

вернути свої власні витрати і отримати під опіку частину майна, яке мало би належати синові Миколці. Звернення датується травнем 1791 р., тобто тяжба йшла вже три роки.

Далі совісний суд звернувся до Градізького повітового суду, аби звідти надіслали опис майна померлої, який мали організувати опікуни Олександра Остроградського – його дядьки: рідний по батькові Павло Федорович і Павло Григорович (схоже, що двоюрідний) (По прошенію помещика..., арк. 23 зв.). У паперах пізнішого часу зазначалося таке: Павло Григорович повідомляв, що опис залишився у кладовій у будинку Лалашаєвої; Павло Федорович вказував, що у нього особисто були в наявності векселя, гроші та інші папери, але опису не було. Більше того, Павло Федорович (рідний дядько) також повідомляв, що він «от опеки уволен», оскільки молодий Остроградський вибрав іншого собі опікуна і забрав у дядька всі документи (По прошенію помещика..., арк. 73).

У засіданнях совісного суду з боку Олександра Остроградського брав участь його повірений – бунчуковий товариш Семен Германович Миронов, який надав «верующий лист», засвідчений у Пирятинському повітовому суді (По прошенію помещика..., арк. 26). Він, зокрема, свідчив, що Олександр Остроградський мав значну кількість поземельних спорів, що цілком звично для даного періоду. Саме Миронов просив травневий розгляд 1791 р. перенести на «октябрьские роки», а потім у листопаді 1791 р. звернувся до суду з поясненнями, що його віритель не міг з'явитися ні в травні, ні восени, оскільки виїхав у справах і зможе це зробити лише навесні 1792 р. (По прошенію помещика..., арк. 23 зв., 25 зв.).

Бачучи таку нехоть з боку опонента, К. Лалош звернувся до імператриці з черговими поясненнями і документальними доказами (По прошенію помещика..., арк. 28–37). Серед іншого він наголошував на небажанні молодого Остроградського вирішувати справу – піддав сумніву особу і здібності повіреного «с безвестного места и безпозвестного человека», який навіть штраф отримав від суду через невиконання обов'язків (По прошенію помещика..., арк. 35, 35 зв.). К. Лалош також посилався на ст. 108, 115 розділу 10 Соборного уложення і ст. 397 «Положення про губернії», згідно з якими у випадку неявки відповідача до суду три рази, суд розглядає справу без нього (По прошенію помещика..., арк. 28).

Влітку 1792 р. повірений Миронов з черговим вірчим листом від Остроградського (конкретно для справи з Лалошем) прибув у суд з «прошенієм» від свого вірителя особисто про перенесення слухань на 13 серпня 1792 р. (По прошенію помещика..., арк. 45). Олександр пояснював, що на весняні роки не міг з'явитися через «жестокую бо-

лезнь», засвідчену лікарем. Також надавав пояснення своїй позиції. Зазначав, що спірні земельні володіння «родовитые Остроградских» (хоча це не зовсім так, бо були там і ті, що належали Піковцям) і «все его (*Лалоша. – Авт.*) претенсії столь необосновательны и напрасны, что ... намерение оных состоит ... в томъ единственно, дабы лишить меня покоя ... и отвлечь от всякого похвалного и полезного упражненья свойственного возрасту и состоянию моему» (По прошенію помещика..., арк. 46 зв.).

З самого тону листа зрозуміло, що молодик впевнений у собі, своїх можливостях. Зокрема, на звинувачення Лалоша в ухилянні від суду, зазначав: «...кому только российские законы ведомы, то известно и то, что никто по онымъ не можетъ избегнуть или уклониться от правосудія» (По прошенію помещика..., арк. 47). Також вказував, що на його стороні вже було рішення Градізького повітового суду і совісний він може оминати, але задля остаточного доведення своєї правоти згоджується на розгляд.

Знову совісний суд збирав документи, свідчення, але 13 серпня 1792 р. на засідання приїхав Остроградський, проте в перший день не прибув Лалош. Олександр, «отступя отъ правилъ совестного суда», написав прохання про відмову розгляду справи у совісному суді, а якщо Лалош хоче щось вирішувати, то нехай це робить в інших інстанціях формального суду (По прошенію помещика..., арк. 70). У рішенні засідателі посилалися на ст. 110 р. 10 Соборного уложення, згідно з якою позовника слід чекати тиждень, та Остроградський «это время не вытерпелъ» і «ввиду его Остроградского о разбирательстве нежеланія» совісний суд не може справу розглядати (По прошенію помещика..., арк. 70 зв.). З Остроградського стягнуто штраф за судові витрати і цим справа завершилася.

Недостатньо джерел для повної реконструкції продовження цієї історії та все ж відомо, що ще не один рік Лалош судився з Остроградським. Так, за 1798, 1799 роки у звітах про невіршені справи тепер вже Кременчуцького повітового суду є записи про дві справи «Лалош – Остроградський». Знову Лалош вимагав повернення 7 693 рублів 67 коп. з майна померлої дружини, згадувалися його клопотання про Мануйлівку (на що витратив 300 рублів) (О посылаемых... ведомостей, арк. 16, 129 зв.). Факти свідчать, що, швидше за все, К. Лалош так нічого і не домогся. У XIX ст. спірні володіння перебували у руках родини Остроградських, хоча на середину XIX ст. частину села Мануйлівки ними вже було продано.

Проте судився Лалош не лише з іншими спадкоємцями своєї покійної дружини, але і з її боржниками. У матеріалах Катеринославського наміс-

ницького правління також є три справи «костянтиноградського поміщика» К. Лалоша, який намагався отримати борги і відсотки за векселями на ім'я дружини, які опинилися у його руках нібито за заповітом (По прошенію Константиноградського поміщика..., арк. 8). Лише в одній справі було представлено векселів і розписок на 9 668 рублів (По прошенію Константиноградського поміщика..., арк. 47). Повірений нашого героя прийняв всі папери на ім'я Лалоша і від імені свого вірителя обіцяв у випадку відповідного рішення суду у майбутньому розділити фінансові папери між К. Лалошем і О. Остроградським (По прошенію Константиноградського поміщика..., арк. 47). Всі три справи, які дійшли у розгляді до намісництва, синхронні зі справою Катеринославського совісного суду – 1791–1793 рр.

Судові справи – звична частина життя тодішнього дворянства, адже на державному рівні тільки-но закріплювалися майнові права цієї соціальної верстви, що мала би стати опорою центральної влади. Паралельно держава проводила межування і взяття на облік вільних земель. Тому всі судові установи були переповнені земельними, спадковими справами. У листах Марфи Іванівни до Костянтина Миколайовича є згадка і про її власний конфлікт з Родзянком (невідомо з яким саме), коли вона змушена була особисто їхати в Київське губернське правління, палати Київського губернського суду для «просування» своїх інтересів (По прошенію помещика..., арк. 39, 40). Тож іноді судові документи – чи не єдина можливість встановити певні сюжети життя тих чи інших осіб, відслідкувати долю майна окремих родів, зрозуміти внутрішньосімейні зв'язки і конфлікти.

Яка ж подальша доля фігурантів справи? Завершило сюжет з Остроградським. Рід дуже розгалужений і відомості, які стосуються точно саме цього персонажу, складно встановити. Але за певними фактами і порівняннями можемо припустити, що мова йде про Олександра Андрійовича Остроградського (1774–1821) – у документах розглянутої нами справи корнета лейб-гвардії (нижчий чин кінноти) (По прошенію помещика..., арк. 26). У Олександра з дружиною Марією було двоє дітей – Олександр і Наталя. Наталя вийде заміж за представника дворянського походження на прізвище Мандерштерн. За цим прізвищем легше вирізняти цю гілку роду. Її син Олексій Євгенович у чині генерал-лейтенанта у 1868–1871 рр. був предводителем Кобеляцького дворянства, а у 1873–1880 – полтавського (Павловский, 1906–1907, с. 85).

Подальша доля Костянтина Миколайовича Лалоша і його сина Миколи реконструюється частково. Відомо про володіння Лалошів у Новомос-

ковському повіті у 1787 р. – млин і 124 десятини землі – 36 душ; с. Брянська того самого повіту – 3 600 десятин і 253 душі; в Костянтиноградському повіті – с. Ольхова 3 992 дес., 457 душ (Бойко, 2009, с. 153, 154, 194).

У XIX ст. родина Лалошів розгалузилась відповідно до своїх володінь: одні залишилися на території Новомосковського повіту Катеринославської губернії; інші – пов'язані з Полтавщиною, землями у колишньому Костянтиноградському повіті. Стосовно перших – то це село на території сучасного Юр'ївського району Дніпропетровської області, яке відоме за декількома назвами – Орілька, Татарбранка, Валашівка. Відомий дніпровський краєзнавець М. Чабан вважає, що саме топонім «Валашівка» пов'язаний з Лалошами. Так народ переробив назву, очевидно, з Лалашівки (Чабан, 2013). У офіційних документах тієї доби фігурує Татарбранка. Так, за військово-топографічним описом Катеринославської губернії 1821 р. у Татарбранці зафіксовано наявність винокурні на 3 машини із 6 постійними працівниками, які за рік виготовляли 1 165 відер горілки (такий собі середній показник по регіону) (Бойко, 2009, с. 299). Про цю гілку Лалашів наявну у друкованих джерелах інформацію у своїй статті і узагальнив М. Чабан (Чабан, 2013).

У родових дворянських книгах Полтавської губернії згадується родина поручника Миколи Костянтиновича Лалоша (майже зі 100 % вірогідністю, можемо припустити, що це саме той «Николашечка» з описаної нами справи, оскільки прізвище надзвичайно рідкісне). Колись одинак у свого батька, у своїй сім'ї він мав 11 дітей: Василя, Костянтина, Михайла, Олександра, Олексія, Іллю, Миколу, Ніну, Олександрю, Параскеву, Надію. Всі занесені до частини 2 (військове дворянство) дворянської родової книги Полтавської губернії згідно з указом Герольдії від 28 лютого 1841 р. за № 3353. Під цим самим номером записано сина Костянтина з його вже дітьми (онуками «Никола-

шечки») – Миколою, Даміаном та Костянтином. А корнет Олександр Миколайович з дружиною Катериною Михайлівною і дітьми (Олександром, Миколаєм, Михайлом, Сергієм, Надією) внесені до родословної книги згідно з указом Герольдії від 16 квітня 1857 р. за № 2068 (Список дворян..., 1898, с. 387).

Також із родини Лалошів на Полтавщині відомо Софія Іллівна Лалош, яка у 1879–1886 рр. була класною дамою в Полтавському інституті шляхетних дівчат (Мазанов, б. д., с. 270).

Останні за хронологією відкриті відомості про Лалошів (одну з гілок) зустрічаються у алфавітних покажчиках жителів Москви, Санкт-Петербурга і їх околиць першої чверті XX ст. Серед чоловіків – керуючий будівельним управлінням у Кронштадті, цензор у Санкт-Петербурзі (Алфавитный указатель..., 1901, с. 314; 1913, с. 351; 1917, с. 283). Імовірно, що це саме «наші» Лалоші надзвичайно висока, бо йшов час, а традиційними для цієї родини були два чоловічі імені – Костянтин і Микола і фактично у кожному поколінні були Костянтини Миколайовичі і Миколаї Костянтиновичі. Так сербський вояк продовжився у своїх нащадках.

Висновки. Судові справи означеного нами періоду є унікальними комплексами джерел для реконструкції повсякденного життя дворянства, що тільки-но набирало чітких обрисів як соціальна верства імперії. У Катеринославському намісництві з його значними територіями поєдналися різні культурно-правові традиції і практики. Їх співіснування, взаємовпливи формували особливості регіону, визначали специфічні риси дворянської спільноти. Таким чином, сюжети родинної історії першого предводителя катеринославського дворянства К. Лалоша, як часточка мозаїчної картини, допомагає дослідникам сформувати загальний образ південноукраїнського дворянина вказаної доби.

Бібліографічні посилання

- Алфавитный указатель жителей Москвы и ее пригородов на 1917 г. *Вся Москва: Адресная и справочная книга на 1917 г.* (3). Москва: Суворин «Новое время».
- Алфавитный указатель жителей Санкт-Петербурга, Кронштадта, Царского Села, Гатчины и Петергофа на 1901 г. *Весь Петербург: Адресная и справочная книга на 1901 г.* (3-й отд.). Санкт-Петербург: А. С. Суворин.
- Алфавитный указатель жителей Санкт-Петербурга, Кронштадта, Царского Села, Гатчины и Петергофа на 1913 г. *Весь Петербург: Адресная и справочная книга на 1913 г.* (3-й отд.). Санкт-Петербург: А. С. Суворин.

- Бойко, А. В. (1999). Матеріали до історії родини Остроградських. *Наукові праці історичного факультету ЗДУ (IV)*, 16–22.
- Бойко, А. (Упор.). (2009). Военно-топографо-статистическое описание Екатеринославской губернии. 1821. *Джерела з історії Південної України. (10). Описи Степової України останньої чверті XVIII – початку XIX століття*, 281–394. Запоріжжя.
- Бойко, А. (Упор.). (2009). Описание Екатеринославского наместничества 1787 г. *Джерела з історії Південної України. (10). Описи Степової України останньої чверті XVIII – початку XIX століття*, 141–280. Запоріжжя.

- Буряк, Л. (2003). Повсякденне життя козацької еліти Лівобережної України у XVIII ст. крізь призму матеріального світу. *Соціум. Альманах соціальної історії* (2), 197–206.
- Газета «Санкт-Петербургские ведомости». Указатель к содержанию. (1761–1775). Отримано з ved.infotec.ru
- Ефремова, Н. Н. (2008). Судоустойство национальных окраин России: множественность и единство организации имперского правосудия (XVIII – первой половины XIX вв.) *Правовые идеи и институты в историческом дискурсе: монография*, 181–189. Москва: Изд-во ИГП РАН.
- Журнал Высочайшему Ея Императорского Величества путешествию, из Санкт-Петербурга в Киев, из Киева через Кременчуг в Херсон... (1853). *Записки Одесского общества истории и древностей*, (3), 289–305.
- Записки генерал-фельдмаршала А. А. Прозоровского 1769–1776. (2003). Москва: АНО «Редакция альманаха «Русский архив».
- Каюк, Д. Г. (2002). *Формування катеринославського та херсонського дворянства в 60-ті рр. XVIII – на початку XIX ст.* Автореф. дис. ... канд. іст. наук. Дніпропетровськ.
- Козирев, В. К. (Упор.). (1999). Положення про губернії. 7 грудня 1775 р. *Матеріали до історії адміністративного устрою Південної України (друга половина XVIII – перша половина XIX століття)*, 4–90. Запоріжжя.
- Костенко, М. (2014). *Хорольщина та навколишні землі в Генеральному слідстві про маєтності 1729–1731 рр.: наук.-довід. вид.* Київ: Центр учбової літератури.
- Кривошея, В. В. & ін. (2009). *Неурядова старшина Гетьманщини*. Київ: «Стилос».
- Мазанов, М. И. (б. д.). *Полтавский институт благородных девиц (1818–1898): архивные справки*. Отримано з www.histpol.pl.ua.
- О посылаемых в главные присутственные места ежемесячных ведомостях. 1798–1799. *Центральный державный историчный архив Украины, м. Київ*. Ф. 1294, оп. 2, спр. 10.
- Павловский, И. Ф. (1906–1907). *К истории полтавского дворянства 1802–1902 гг. Очерки по архивным данным*, (1). Полтава.
- Плахтій, І. С. (б. д.). *Меценати Слобідської України – благодійники рідного краю*. Отримано з <http://www.ic.ac.kharkov.ua>
- По прошению Константиноградского помещика генерал-майора Константина Николая сына Лалоша на помещиков должных ему по приложенных при том векселях и расписках денег. 1787–1793. *Центральний державний історичний архів України, м. Київ*. Ф. 209, оп. 2, спр. 135.
- По прошению помещика майора Лалоша о взыскании и... об определении части имени другому малолетнему ее сыну Николаю, прижитому уже с ним Лалашем. 1791–1792. *Державний архів Дніпропетровської області*. Ф. 467, оп. 1, спр. 13.
- Посунько, О. М. (2005). Історія Південної України другої половини XVIII – першої половини XIX ст. в матеріалах Державного архіву Дніпропетровської області. *Історія і культура Придніпров'я. Невідомі та маловідомі сторінки*. Науковий щорічник (2), 84–90. Дніпропетровськ: НГУ.
- Посунько, О. М. (2013). Катеринославщина останньої чверті XVIII ст. у матеріалах судових установ краю. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Історія та археологія* (21), 9–13. Дніпропетровськ: Вид-во ДНУ.
- Список дворян, внесенных в дворянскую родовую книгу Полтавской губернии. (1898). Полтава: Издан Полтавским Дворянским Собранием. Отримано з www.histpol.pl.ua.
- Степанов, В. П. (Сост.). (2003). *Русское служилое дворянство во второй половине XVIII в. (1764–1795). Список по месящесловам*. Санкт-Петербург: Академический проект.
- Сурева, Н. (1999). Повітові і губернські дворянські предводителі на півдні України (остання чверть XVIII ст.). *Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету* (7), 81–87.
- Уортман, Р. С. (2004). *Властители и судии: Развитие правового сознания в имперской России*. Москва: Новое лит. обозрение.
- Циганенко, Л. Ф. (б. д.). *Предводители дворянства південно-українських губерній Російської імперії (кінець XVIII – початок XX ст.)*. Отримано з dnsgb.com.ua.
- Чабан, М. К. (2013). Лалош – предводитель дворянства Катеринославського намісництва та його нащадки. *Україно-сербський збірник: Украс (Історія. Культура. Мистецтво): наук.-поп. вид.* (1 (8)), 78–96.
- Чабан, М. (2013). Точка на карті. Орілька. Зоря, 16 травня.
- Шандра, В. (2011). *Совісні суди в Україні (остання чверть XVIII – середина XIX ст.)*. Київ: Ін-т історії України НАН України.
- Шевчук, А. (2010). Формування дворянського станового суду в українських губерніях Російської імперії. *Історія. Філософія. Релігієзнавство* (1–2), 61–69.
- Щербань, О. (б. д.). *Фрагмент з історії Чутівки (Оржицький р-н, Полтавщина)*. Отримано з olenasunny.blogspot.co.uk.

References

- Alfavitnyj ukazatel' zhitelej Moskvy i ee prigorodov na 1917 g. *Vsja Moskva: Adresnaja i spravocnaja kniga na 1917 g.* Moskva: Suvorin «Novoe vremja». (Ch. 3.) (in Russian).
- Alfavitnyj ukazatel' zhitelej Sankt-Peterburga, Kronshtadta, Carskogo Sela, Gatchiny i Petergofa na 1913 g. *Ves' Peterburg: Adresnaja i spravocnaja kniga na 1901 g.* S-Pb: A. S. Suvorin. (3-j otdel) (in Russian).

- kniga na 1913 g. S-Pb: A. S. Suvorin. (3-j otdel) (in Russian).
- Bojko, A. V. (1999). Materialy do istorii' rodyny Ostrograds'kyh. *Naukovi praci istorychnogo fakul'tetu ZDU. Zaporizhzhja: Prosvita*. (IV), 16–22 (in Ukrainian).
- Bojko, A. (Upor.). (2009). Voenno-topografo-statystycheskoe opysanye Ekaterynoslavskoj gubernyy. 1821. *Dzherela z istorii' Pivdennoi' Ukrai'ny. (Tom 10). Opysy Stepovoi' Ukrai'ny ostann'oi' chverti XVIII – pochatku XIX stolittja*. Zaporizhzhja, 281–394 (in Ukrainian).
- Bojko, A. (Upor.). (2009). Opysanye Ekaterynoslavskogo namestnychestva 1787 g. *Dzherela z istorii' Pivdennoi' Ukrai'ny. (Tom 10). Opysy Stepovoi' Ukrai'ny ostann'oi' chverti XVIII – pochatku XIX stolittja*. Zaporizhzhja, 141–280 (in Ukrainian).
- Burjak, L. (2003). Povsjakdenne zhyttja kozac'koi' elity Livoberezhnoi' Ukrai'ny u XVIII st. kriz' pryzmu material'nogo svitu. *Socium. Al'manah social'noi' istorii'*. (2), 197–206 (in Ukrainian).
- Gazeta «Sankt-Peterburgskie vedomosti». *Ukazatel' k soderzhaniju*. (1761–1775). Otrimano z ved.infotec.ru (in Russian).
- Efremova, N. N. (2008). Sudoustvoystvo nacional'nyh okrain Rossii: mnozhestvennost' i edinstvo organizacii imperskogo pravosudija (XVIII – pervoj polovyny XIX vv.) *Pravovye idei i instituty v istoricheskom diskurse: monografija*, 181–189. Moskva: Izd-vo IGP RAN (in Russian).
- Zhurnal Vysochajshemu Eja Imperatorskogo Velichestva puteshestviu, iz Sankt-Peterburga v Kiev, iz Kieva cherez Kremenuchug v Herson... (1853). *Zapiski Odesskogo obshhestva istorii i drevnostej* (Tom 3), 289–305 (in Russian).
- Zapiski general-fel'dmarshala A. A. Prozorovskogo 1769–1776*. (2003). Moskva: ANO «Redakcija al'manaha «Russkij arhiv» (in Russian).
- Kajuk, D. G. (2002). *Formuvannja katerynoslavs'kogo ta hersons'kogo dvorjanstva v 60-ti rr. XVIII – na pochatku XIX st.* Avtoref. dys. ... kandydata istor. nauk. Dnipropetrovs'k (in Ukrainian).
- Kozyrjev, V. K. (Upor.). (1999). Polozhennja pro gubernii'. 7 grudnja 1775 r. *Materialy do istorii' administratyvnogo ustroju Pivdennoi' Ukrai'ny (druga polovyna XVIII – persha polovyna XIX stolittja)*, 4–90. Zaporizhzhja (in Ukrainian).
- Kostenko, M. (2014). *Horol'shyna ta navkolyshni zemli v General'nomu slidstvi pro majetnosti 1729–1731 rr.: nauk.-dovid. vyd.* Ky'yiv: Centr uchbovoi' literatury (in Ukrainian).
- Kryvosheja, V. V. & in. (2009). *Neurjadova starshyna Get'manshhyny*. Ky'yiv: «Stylos» (in Ukrainian).
- Mazanov, M. I. (b. d.). *Poltavskij institut blagorodnyh devic (1818–1898): arhivnye spravki*. Otrimano z www.histpol.pl.ua (in Ukrainian).
- O posylaemyh v glavnye prisutstvennye mesta ezhemesjachnyh vedomostajh. 1798–1799. *Central'nij derzhavnij istorichnij arhiv Ukraine, m. Ky'yiv*. F. 1294, op. 2, spr. 10.
- Pavlovskij, I. F. (1906–1907). *K istorii poltavskogo dvorjanstva 1802–1902 gg. Ocherki po arhivnym dannym*, (1). Poltava. (in Ukrainian).
- Plahtij, I. S. (b. d.). *Mecenaty Slobids'koi' Ukrai'ny – blagodyjnyky ridnogo kraju*. Otrymano z <http://www.ic.ac.kharkov.ua> (in Ukrainian).
- Po prosheniju Konstantinogradskogo pomeshhika general-majora Konstantina Nikolaja syna Lalosha na pomeshhikov dolzhnyh emu po prilozhennyh pri tom vekseljah i ras piskah deneg. 1787–1793. *Central'nij derzhavnij istorichnij arhiv Ukraine, m. Ky'yiv*. F. 209, op. 2, spr. 135.
- Po prosheniju pomeshhika majora Lalasha o vyzskanii i... ob opredelenii chasti imenija drugomu maloletnemu ee synu Nikolaju, prizhitomu uzhe s nim Lalashem. 1791–1792. *Derzhavnij arhiv Dnipropetrovs'koj oblasti*. F. 467, op. 1, spr. 13.
- Posun'ko, O. M. (2005). *Istorija Pivdennoi' Ukrai'ny drugoi' polovyny XVIII – pershoi' polovyny XIX st. v materialah derzhavnogo arhivu Dnipropetrovs'koj oblasti. Istorija i kul'tura Prydniprova*. *Naukovyj shhorichnyk* (2), 84–90. Dnipropetrovs'k: NGU (in Ukrainian).
- Posun'ko, O. M. (2013). *Katerynoslavshhyna ostann'oi' chverti XVIII st. u materialah sudovyh ustanov kraju. Visnyk Dnipropetrovs'kogo universytetu. Serija: Istorija ta arheologija*. (21), 9–13 Dnipropetrovs'k: Vyd-vo DNU (in Ukrainian).
- Spisok dvorjan, vnesennyh v dvorjanskuju rodovuju knigu Poltavskoj gubernii* (1898). Poltava: Izdan Poltavskim Dvorjanskim Sbraniem. Otrimano z www.histpol.pl.ua (in Ukrainian).
- Stepanov, V. P. (Sost.). (2003). *Russkoe sluzhiloe dvorjanstvo vo vtoroj polovine XVIII v. (1764–1795). Spisok po mesjaceslovam*. Sankt-Peterburg: Akademicheskij proekt (in Russian).
- Surjeva, N. (1999). Povitovi i guberns'ki dvorjans'ki predvodyteli na pivdni Ukrai'ny (ostannja chvert' XVIII st.). *Naukovi praci istorychnogo fakul'tetu Zaporiz'kogo derzhavnogo universytetu* (7), 81–87 (in Ukrainian).
- Uortman, R. S. (2004). *Vlastiteli i sudii: Razvitie pravovogo soznania v imperskoj Rossii*. Moskva: Novoye lit. obozreniye (in Russian).
- Cyganenko, L. F. (b. d.). *Predvodyteli dvorjanstva pivdennoukrai'ns'kyh gubernij Rosijs'koi' imperii' (kinec' XVIII – pochatok XX st.)*. Otrymano z inb.dnsgb.com.ua (in Ukrainian).
- Chaban, M. K. (2013). *Lalosh – predvodytel' dvorjanstva Katerynoslavs'kogo namisnyctva ta jogo nashhadky. Ukrayino-serbs'kyj zbirnyk: Ukra (Istorija. Kul'tura. My'steczto): nauk.-pop. vy'd.* (1 (8)), 78–96 (in Ukrainian).
- Chaban, M. (2013). *Tochka na karti. Oril'ka. Zorja. 16 travnya* (in Ukrainian).
- Shandra, V. (2011). *Sovisni sudy v Ukrai'ni (ostannja chvert' XVIII – seredyna XIX st.)*. Ky'yiv: Instytut istorii' Ukrai'ny NAN Ukrai'ny (in Ukrainian).
- Shevchuk, A. (2010). *Formuvannja dvorjans'kogo stanovogo sudu v ukrai'ns'kyh gubernijah Rosijs'koi' imperii'*. *Istorija. Filosofija. Religijeznavstvo* (1–2), 61–69 (in Ukrainian).
- Shherban', O. (b. d.). *Fragment z istorii' Chutivky (Orzhyc'kyj r-n, Poltavshhyna)*. Otrymano z olenasunny.blogspot.co.uk (in Ukrainian).

Надійшла до редколегії 14.08.2018